

1980 yılında *Hazar* dergisinde yayımlanmıştır (sy. 16-17). "Âzer" adlı destanının bir bölümüyle *Koroğlu, Telli Saz, Şehlâ* adlı eserleri kayıptır. *Seçilmiş Eserler* başlığı altında eserlerinin toplu basımı da yapılmıştır (Bakü 1958; I-III, Bakü 1968-1972).

BİBLİYOGRAFYA :

Memmed Cefer, *Hüseyn Cavid*, Bakü 1960; a.mlf., *Azerbaycan Edebiyatında Romanizm*, Bakü 1963; Mustafa Hakkı Türkkeul, *Azerbaycan Türk Şairi Hüseyin Cavid*, İstanbul 1963; Yaşar Garayev, *Facie ve Gehrroman*, Bakü 1965; *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Bakü 1966, II; Mes'un Elioğlu, *Hüseyn Cavid'in Romantizmi*, Bakü 1975; Mir Celal - F. Hüseyinov, *XX. Esir Azerbaycan Edebiyyati*, Bakü 1980; Rafeel Hüseyinov, *Vahıdan Uca*, Bakü 1987; Yavuz Akpınar, *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1994, s. 63-65, 73, 158, 435-436; a.mlf., "Hüseyn Cavid", *TDEA*, IV, 298-299; Faruk Kadri Timurtaş, "Kitaplar: Azerbaycan Türk Şairi Hüseyin Cavid", *TK*, sy. 19 (1964), s. 95-97; Haver Aslan, "Hüseyn Cavid'in Şiir Dünyası", a.e., sy. 232 (1982), s. 37-46; İmran Abbasov, "Hüseyn Cavid'in Şiir Dünyası", *Türk Bilimi Araştırmaları*, sy. 2, Sivas 1996, s. 1-15.

YAŞAR GARAYEV

HÜSEYİN CAYADİNİNGRAT

(1886-1960)

Endonezyalı bilim ve devlet adamı.

8 Aralık 1886 tarihinde Batı Cava'nın Bentem bölgesindeki Serang'a bağlı Kramat Watu adlı kasabada doğdu. Asıl adı Pangeran Ario'dur. Eski Bentem hânedarıyla yakın bağları olan köklü bir aileden gelir. İlk ve ortaokulu Cakarta'da Hoogere Burger School'da okudu. O dönemde Endonezyalı yerliler arasında çocuklarını Batı eğitimi veren bir sömürge okuluna gönderme olayı çok nâirdi ve ayrıca ülkede yüksek tahsil yapma imkânı yoktu. Hüseyin 1900 yılında, özel Grekçe ve Latince dersleri aldığı şarkiyatçı Christian Snouck-Hurgronje'nin tavsiyesi ve Hollan-

da sömürge idaresinde çalışan babasının teşvikiyle okumak üzere Hollanda'ya gitti. Leiden'de liseyi bitirdikten sonra 1905'te Leiden Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Hint Takımadaları Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'ne ilk Endonezyalı öğrenci olarak kaydoldu. J. S. Speyer'den Sanskritçe, M. Jan de Goeje'den ve 1906 yılından sonra onun yerine gelen Snouck-Hurgronje'den Arapça dersleri aldı. Açe Sultanlığı'nın tarihiyle ilgili bilgiler ihtiva eden Malayca el yazması eserler hakkında hazırladığı mezuniyet teziyle katıldığı bir yarışmada birinci seçilerek altın şeref madalyası ile ödüllendirildi. 1913 yılında tamamladığı, Bentem Sultanlığı'na dair Cava dilinde yazılmış Cava'nın ilk dönem tarihine ait gelenekleri ve adanın İslâmlaşmasını içine alan vekâyi'nâme türündeki bir yazmanın tenkitli bir değerlendirmesi olan *Critische Beschouwing van de Sedjarah Banten: Bijdrage ter kenschetsing van de Javaansche geschieschrijving* (Haarlem 1913) adlı teziyle doktor unvanı aldı. Onun bu çalışmaları, Endonezya tarihçiliği ve tarih yazıcılığının ilk denemeleri olarak dikkati çekmiş ve eski eserlerin gün yüzüne çıkarılmasının yolunu açmıştır.

Öğrenimini tamamladıktan sonra ülkesine dönen Hüseyin Cayadiningrat akademik çalışmalarına, görevlendirildiği Yerli ve Arap İşleri Dairesi'nde mahallî Endonezya dillerini araştırarak devam etti. Mayıs 1914'ten Nisan 1915'e kadar Açe dilini incelemek amacıyla Açe'de bulundu. Cakarta'ya döndükten sonra topladığı malzemeyi değerlendirerek daha sonra iki cilt halinde yayımladığı *Atjehsch-Nederlandsch Woordenboek* (Batavia 1934) adlı Açece-Hollandaca sözlüğü hazırlamaya başladı. O dönemde doktor unvanını taşıyan ilk Endonezyalı olduğu için çeşitli resmi komisyonlarda görev aldı. 1916'da Yerli ve Arap İşleri Dairesi hükümet komiserliği yardımcılığına tayin edildi ve 1924 yılına kadar Hollandalı âmirlerine daha çok İslâm'la ilgili işlerde danışmanlık yaparak çok sayıda rapor hazırladı. 1919'da Cakarta'da eski Cava kültürünün ortaya çıkarılıp geliştirilmesini hedefleyen bir araştırma enstitüsünün (Djawa Instituut) kurulmasına öncülük etti ve 1921 yılından itibaren bu enstitünün yayın organı olan üç aylık *Djawa* (1921-1941) dergisinin başredaktörlüğünü yaptı. Bu arada Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen adlı bir kuruluşun elinde bulunan yazmaların muhafazasıyla ilgili bir görev üstlendi ve ar-

kasından bu cemiyetin yönetim kurulu üyeliğine, 1936 yılından sonra da başkanlığına getirildi.

İdarî ve ilmi çalışmalarının yanı sıra öğretim üyeliği de yapan Hüseyin Cayadiningrat, 1924 yılı başlarında Cakarta'da kurulan Rechts Hooge School'a ilk Endonezyalı profesör olarak tayin edildi ve İslâm hukuku ile klasik Malayca, Cavaca ve Sundaca gibi mahallî Endonezya dillerini okuttu. Bu dönemde tekrar akademik çalışmalarına yönelerek Endonezya dil ve edebiyatları, İslâm tarihi ve Endonezya tarihi hakkında çeşitli makaleler ve monografiler yayımladı. Ancak 1935'te genel valinin başkanlığında görev yapan Raad van Nederlands Indie'ye üye olması üzerine devlet adamlığına daha fazla ağırlık vermeye başladı. 1940 yılına kadar süren bu görevi sırasında özellikle Cava ve Madura adalarında müslüman halkın dinî hukukunun idaresiyle ilgili bazı reformların yapılmasına ve dinî mahkemelerin ıslahına öncülük etti. İslâm hukuku ile geleneksel hukuk arasındaki ilişki ve çelişkileri inceleyerek bazı meselelerin aydınlatılmasına çaba harcadı. Bu yöndeki çalışmaları evlilik, boşanma ve kısmen de mirasla ilgili davalara bakan müslümanların dinî mahkemelerinin "penghulu mahkemeleri" adı altında yeniden düzenlemesiyle ve 1938 yılında Cakarta'da temyiz mahkemesi görevini yürütecek bir Hof voor Islamietische Zaken'nin kurulmasıyla sonuçlandı. Bunun arkasından bir yıl süreyle de (1940) Hollanda'nın Endonezya'daki sömürge hükümetinin üyesi olarak Eğitim ve Din İşleri bakanlığı görevini yürüttü. Bu görevi sırasında Endonezya'da bir edebiyat fakültesi açılması yönünde bazı girişimlerde bulunduysa da II. Dünya Savaşı'nın Pasifik bölgesine sıçraması üzerine bunu sonuçlandıramadı. Endonezya'nın Japon işgali döneminde Japonlar tarafından yeni oluşturulan Din İşleri Dairesi başkanlığına tayin edildi; ancak Japonlar için müslüman halkın desteğini sağlamada yetersiz kalınca Batı eğitimi almış bir ilim adamının yerine geleneksel İslâm anlayışının temsilcisi bir âlimin tayin edilmesi daha uygun görülerek görevinden alındı. Savaş yılları boyunca sadece kâğıt üzerinde devam eden Hollanda Hindistanı Konseyi üyeliği ise 1946'da sona erdi.

Japon işgalinin son aylarında oluşturulan Endonezya'nın Bağımsızlığını Hazırlama Komitesi'nde üyelik yapan Hüseyin Cayadiningrat bu komitenin alt komisyonunda bağımsızlık mücadelesi veren mil-

Hüseyin
Cayadiningrat

liyette liderlere anayasa metninin hazırlanmasında yardım etti. Ancak savaş sona erdikten kısa bir süre sonra açıkça Hollanda tarafında yer aldı ve 1948 yılı başlarında sömürge idaresinin denetimi altındaki bölgelerden gelen Cavalı aristokrat liderlerle birlikte oluşturdukları Federal Endonezya Komitesi'nin başkanlığına getirildi. Mart 1948'de Hollandalı üyelerle Hollanda destekli bölgelerden gelen Endonezyalı liderlerin oluşturduğu geçici federal hükümete eğitim, sanat ve ilimden sorumlu devlet bakanı olarak tayin edildi ve 1949'da Lahey'de düzenlenen Yuvarlak Masa Konferansı'nda Hollanda destekli bu hükümetin temsilciliğini yaptı. 27 Aralık 1949 tarihinde Endonezya Cumhuriyeti bağımsızlığını kazanınca bakanlık görevi kendiliğinden sona erdi. Ancak Endonezyalı liderler akademik alandaki yetenek ve tecrübelerinden faydalanmak isteğiyle onu Cakarta'da yeni kurulan Endonezya Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesi'ne Arap ve İslâm Araştırmaları öğretim üyesi tayin ettiler. Bu görevi sırasında bazı yeni makalelerle Kenneth W. Morgan tarafından yayımlanan *Islam. The Straight Path: Islam Interpreted by Muslims* (New York 1958) adlı eserdeki "Islam in Indonesia" bölümünü (s. 375-402) kaleme aldı. İslâmiyet'in Endonezya'daki tarihine kısa bir giriş niteliği taşıyan bu çalışmada İslâmiyet, ülkedeki kökleri, modern çağa kadar gelişmesi, geleneksel dinî eğitim, kelâm, sûfizm ve en sonunda da İslâmiyet'in Endonezya'daki bazı karakteristik özellikleri konu edilerek incelenmiştir. Hayatının sonlarına doğru bir süre Lembaga Bahasa dan Budaya'nın genel müdürlüğünü yapan Hüseyin Cayadiningrat 12 Kasım 1960 tarihinde Cakarta'da vefat etti.

Batı eğitim sistemi içerisinde ve Hollandalı şarkiyatçıların eğitiminde yetişmesine rağmen Hüseyin Cayadiningrat özel hayatında samimi bir müslüman olarak kalmış ve bu durum kendisine dindaşlarının güvenini kazandırmıştır. Dürüst davranışları dolayısıyla daima hem Endonezyalılar'dan hem de Hollandalılar'dan saygı gördü. Onun hakkında belirtilmesi gereken hususlardan biri, eşit imkân ve fırsatlarda bir Endonezyalı'nın Hollandalılar'la aynı başarıyı gösterebileceğini ortaya koymasıdır.

Hüseyin Cayadiningrat'ın yukarıda zikredilen eserlerinin dışında dil, edebiyat ve tarih alanlarında kaleme aldığı diğer çalışmalarının en önemlileri şunlardır: *De Mohammedaansche Wet en het*

Geestesleven der Indonesische Mohammedanen (Weltevreden 1925, Yüksek Hukuk Okulu'nun ilk kuruluş yılı dönümünde verdiği konferansın gözden geçirilmiş baskısıdır); *De Magische Achtergrond van de Maleische Pantoen* (Weltevreden 1933; aynı okulun dokuzuncu kuruluş yıldönümü münasebetiyle verdiği konferans metnine dayanmaktadır); *Apa Artinya Islam* (Jakarta 1954, 4 Şubat 1954 tarihinde Endonezya Üniversitesi'nin dördüncü kuruluş yıldönümü münasebetiyle verdiği konferansın metnidir); "Local Tradition and the Study of Indonesian History" (*An Introduction to Indonesian Historiography*, Ithaca, N.Y. 1965, s. 74-85, Endonezya tarih yazıcılığı hakkındadır; eserlerinin geniş bir listesi için bk. Boland-Farjon, s. 80-81).

BİBLİYOGRAFYA :

H. J. Benda, *The Crescent and the Rising Sun: Indonesian Islam under the Japanese Occupation 1942-1945*, The Hague 1958, s. 126, 136, 166; R. van Niel, *The Emergence of the Modern Indonesian Elite*, The Hague 1960, s. 47, 260; B. J. Boland - I. Farjon, *Islam in Indonesia: A Bibliographical Survey*, Dordrecht 1983, s. 32-33, 80-81; H. A. Suminto, *Politik Islam Hindia Belanda*, Jakarta 1985, s. 152-154; İsmail Hakkı Göksoy, *Endonezya'da İslâm ve Hollanda Sömürgecililiği*, Ankara 1995, s. 55, 74, 204; G. F. Pijper, "Professor Dr. Pangeran Ario Hoesein Djadiningrat, 8 December 1886-12 November 1960", *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde*, sy. 117, Gravenhage 1961, s. 401-409; a.mlf., "Hoesein Djadiningrat", *EP² Suppl.* (Ing.), s. 374-375; "Djadiningrat", *Ensiklopedi Indonesia*, Jakarta 1980, II, 841-842.

İSMAİL HAKKI GÖKSOY

HÜSEYİN el-CİSR

(حسين الجسر)

Hüseyin b. Muhammed b. Mustafâ
el-Cisr et-Tarâbulusî
(1845-1909)

Suriyeli din âlimi.

23 Ramazan 1261'de (25 Eylül 1845) Trablusşam'da doğdu. Aslen Dimyatlı olan ve soyunun Ahmed er-Rifâî vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaştığı söylenen baba tarafının 1760'lı yıllarda Trablus'a göç ettiği tahmin edilmektedir. Ezher'de okuyup çeşitli tarikatlara intisap ettikten sonra Halvetiyye'de karar kılan babası Muhammed el-Cisr Osmanlı Devleti'ne baş kaldıran Mısır valisine karşı çıkanlara katıldı; ancak başarılı olamayınca önce Kıbrıs'a, oradan da 1838 yılında İstanbul'a gitti. Bir yıl sonra da evlendi. Henüz bir yaşını doldurmadan babasını ve on yaşında iken

annesini kaybeden Hüseyin tahsiline amcası Şeyh Mustafa el-Cisr'in himayesinde devam etti. On sekiz yaşına kadar Trablus'ta dinî ilimler okudu. Daha sonra Beyrut'a geçti ve şehrin müftüsü Muhammed et-Trablusî'nin yanında kaldı, onun teşvikiyle felsefe ve teknik bilimlerle ilgilendi. Amcasının isteği üzerine 1862 yılında Ezher'e girdi. Buradaki hocaları içinde onu en çok etkileyen Hüseyin el-Mersaffi olmuştur. İbn Haldûn'un tesirinde kalan Mersaffi dünyaya açılma, çağdaş ilimleri ve Batı dillerini öğrenme, dinden uzak âdet ve gelenekleri daha yumuşak bir üslûpla eleştirme, Arap dili ve edebiyatına önem verme gibi hususlarda Hüseyin el-Cisr'e önderlik yapmıştır. Daha çok akfî ve tabii ilimlere ilgi duyan, siyasî ve ilmî neşriyatı yakından takip eden bir talebe olarak dikkat çeken Cisr, Ezher'de bulunduğu süre içinde dinî ilimlerle meşgul olanların mutlaka tabii ve akfî ilimleri de öğrenmelerinin gerektiğini ısrarla savundu. Ezher'de uzun süre kalmayı planlarken amcasının hastalığı sebebiyle 1867 yılında Trablusşam'a dönmek zorunda kaldı, birkaç hafta sonra da amcası vefat etti. Ailenin geçimi kendi üzerine kalınca yeniden Ezher'e dönemedi. Halvetî şeyhi olan babası ve amcasının yürüttüğü tarikat hizmetlerini üstlenerek memleketinde eğitim öğretim ve eser yazmakla meşgul oldu.

Hüseyin el-Cisr Batı'nın kalkınmasının temelinde eğitimin yattığına inanıyor, bunun için de Batı'dakine benzer sanat ve meslek okulları açılmasının gerektiğini savunuyor, kadın ve çocukların eğitimine özel bir önem veriyordu. Bu sebeple *Ceridetü Tarâbulus*'un ilk sayısını eğitim konusuna ayırdı. Yeni tip eğitimin dinî ilimlerle müsbet ilimleri bir arada veren kurumlar şeklinde düzenlenmesi gerektiğini ileri süren Hüseyin el-Cisr, II. Abdülhamid devrinde bu düşüncelerini gerçekleştirecek ortamı bulunca Midhat Paşa ve Hamdi Paşa gibi Osmanlı aydınlarının ve çevresindeki bazı zenginlerin de desteğiyle Ocak 1879'da Trablus'ta el-Medresetü'l-vataniyye'yi açtı. Bizzat müdürlük görevini üstlendiği ve programında Arap dili ve edebiyatının yanı sıra temel İslâm ilimleri, coğrafya, mantık, matematik, Osmanlı kanunları, Türkçe ve Fransızca gibi derslerin de yer aldığı bu medrese Trablusşam'da dinî ve modern ilimlerin bir arada okutulduğu ilk İslâmî mektep olmuştur. Reşid Rızâ, Abdülkâdir el-Mağribî, Saîd Kirâmî, Kâmil el-Mîkâtî, Abdülkerîm Uveyda gibi birçok ünlü kişi bu-